

УДК 821.161.2-32.09

Олеся Лихачова

ІМПРЕСІОНІСТИЧНІ ВІЗІЇ В НОВЕЛІСТИЦІ МИХАЙЛА КОЦЮБИНСЬКОГО ТА ГРИГОРІЯ КОСИНКИ

У статті здійснено різнорівневий аналіз парадигм новел Михайла Коцюбинського і Григорія Косинки. Проаналізовано жанрову специфіку творів, розкрито психологізм та філософізм текстів письменників.

Ключові слова: *поетика, новела, психологізм, образ, творче наслідування.*

В статтє совершен разноуровневый анализ парадигм новел Михайла Коцюбинського и Григорія Косинки. Проанализована жанровая специфика произведений, раскрыт психологизм и философизм текстов писателей.

Ключевые слова: *поэтика, новелла, психологизм, образ, творческое наследование.*

The multilevel analysis of the poeticals paradigm of the novels by Myhaylo Kozhybynsky and Grygoriy Cosynka is realized in the article. The genre. specificity of work is analyzed, psychology and philosophism of the novels texts of writers.

Key words: *poetics, novel, psychology, image, creative imitation.*

Митці, здавалось би, віддалені цілою епохою, більше різні, аніж схожі, але вдумливі критики таки знаходили ті «точки перетинання», де схрещувалася естетика, стильові прийоми в світах прози Михайла Коцюбинського і Григорія Косинки. Недарма ж бо мудрий Максим Рильський ще на зорі неповної реабілітації Г. Косинки та його творчості не без внутрішньої духовної гіркоти говорить про українську критику кінця 60-х років, котра «сопричисляла Косинку до імпресіоністів». Навпаки, Максим Рильський нічого гріховного не бачить у такому співставленні естетичних принципів Г. Косинки: «Протиставлення реалізму й імпресіонізму, — акцентує М. Рильський, — здається мені мало підставним. Ті самі критики цілком слушно вказували на творчу залежність Косинки від Стефаніка, Коцюбинського, Васильченка (я б додала сюди ще й Черемшину. — О. Л.). Коли говорити про спосіб малювання окремими яскравими мазками, які ін-

коли здаються й не дуже пов'язаними між собою, а врешті-решт утворюють суцільну картину, і називати це, запозичуючи слово від мистецтвознавців, імпресіонізм, то таким імпресіонізмом закрашено багато сторінок у названих вище вчителів Косинки, великих реалістів. Імпресіонізм закидали свого часу і Чехову, навіть у реаліста з реалістів — Льва Толстого можна знайти «імпресіоністичні» малюнки» [3, с. 8].

Варто особливо зазначити, що тогочасна критика майже не помічала цих «буржуазних напрямків» у мистецтві слова: ані імпресіонізму, ні експресіонізму, бо такі, звісно, що просто неможливі в так званому, сповідувальному скрізь і завжди, соціалістичному реалізмі. Як бачимо, мудрий Максим Рильський виводить за межі ідеологічної доктрини імпресіонізм та орнаменталізм, так властивий письму особливо Григорія Косинки.

Звісно, що Михайло Коцюбинський — прозаїк насамперед модерний. Світ його, як ось у знаменитому «Intermezzo» — екзистенційно сум'ятливий. Він начеб розіп'ятий у своїй психоенергетиці, між вимріяними за юності митцем високими ідеалами призначення мистецтва, «бо життя безупинно і невблаганно іде на мене, як хвиля на берег (емоційно-імпресіоністичне порівняння). Не тільки власне, а і чуже. А врешті — хіба я знаю, де кінчається власне життя, а чуже починається? (Філософічно, але без емоційної окраси, що також являє нам митець цілком імпресіоністичний «момент»). — Я не можу розминутися з людиною. Я не можу бути самостійним, — нарешті рішуче повертається М. Коцюбинський до системи своїх ідеалів [1, с. 34]. До певної міри визначається і власними ідеалами Григорій Косинка. Наскрізна його тема — громадянська війна в Україні. Головний ідеал митця — революціонер: «Б'ється червона селянська воля, умирає на своїх осямужках та обніжках, але боронить своїми тілами, кров'ю свої оселі від армії золотих богів» [2, с. 85].

Але, як і в М. Коцюбинського — це суцільний світ сум'яття, невизначеності та екзистенційних крайнощів: «Заплакали села. Уже не чути, як гукає гармата, і на місці гарячих боїв лишилась чорна руїна, помста сльозам, як дощем...

І тоді: озолотило сонце похмурі хмари на заході і втопило червону багряницю, як той сум, у ставу та й прослало над пожарищем» [2, с. 39] (цілком імпресіоністська, але жадна картина).

Необхідно обов'язково зазначити, що такі стани сум'яття і внутрішньої невизначеності в обох майстрів слова народжені різними психоаналітичними стихіями: у Косинки — хаосом революційної битви та класової боротьби.

Ще одна, вельми значуща, також екзистенційна проблема постає у творчості обох прозаїків: це відношення митців до такої сакральної, надчутливої проблеми, як смерть близької, рідної людини. У Коцюбинського — це смерть маленької доньки: «Я й так бачу все, бачу свою дівчинку, її голі ручки на рядні, як вона розтулює спечені губи й ловить повітря» [2, с. 169]. Тим часом, немов колосальний дисонанс смерті дитини, під її вікнами несамовито, просто безумно красиво цвітуть яблуні. Навіщо, — питається, це цвітіння у таку трагічну мить?!? Не на силі відповісти і митець, і ми.

Подібні структури паралельно розгортаються і в новелі Г. Косинки «Мати». У таку трагічну хвилину син звертається до матері — «Ви ж не вмирайте, мамо, чуєте. Не вмирайте! Я сьогодні привезу доктора, чуєте?» [1, с. 39]. Паралелізмом характеризуються символічні образи, котрі поглиблюють загальний контекст новели: «Дощ перестав. Вітер гнав на захід патлаті хмари, а над лісом вималював широку синю смугу, схожу на Дніпро коло Зеленогаївки» [1, с. 45].

І в новелі «Intermezzo» пейзажі також відіграють більш важливу структуротворчу роль, але на відміну від пейзажних структур Г. Косинки, вони в Коцюбинського виразно урбанізовані, хоча сам митець (те яскраво видно) по вінця душі закоханий у рідну природу: він буквально обожнює її, себто, пантеїзує: «Пізно я повертався додому. Приходив обвіяний духом полів, свіжий, як дика квітка» [2, с. 304]. У Косинки — навпаки: природа і пейзажі гостро драматизовано, під рівень того трагічного дійства, що коїться у його новелах, як ось: «Цілі ulиці викошено огнем-косою. Чорні повалені хати, а в попелі тліє горе матері... — На Гордієнкових горбах сини в

бою за волю лягли! Стоїть пшениця потолочена, серпа просить, а вони кров'ю поливають...» [1, с. 15].

Наскрізним і сакральним образом, що пронизує структуру новелістики М. Коцюбинського і Г. Косинки, є священна тема рідної землі, Батьківщина найголовнішого Героя обох прозаїків — образу трударя-селянина на сій священній землі.

Тема Батьківщини — вічна в творчості Михайла Коцюбинського: «Мої дні течуть тепер серед степу, серед долини, налитої зеленим хлібом. Безконечні стежки, скриті, інтимні, наче для самих близьких, водять мене по нивах, а ниви котять та й котять зелені хвилі і хлюпають ними аж в краї неба» [1, с. 302]. Як правило, М. Коцюбинський не ідеалізує героя-сучасника: він навіть у його «цивілізованій ході» бачить грядущі біди так званої «цивілізації»: «Се ти одягла землю в камінь й залізо, се ти через вікна будинків — тисячі чорних ротів — вічно дихаєш смородом» [2, с. 297]. І Г. Косинка наближено (до свого великого вчителя) мислить він і святу свою земельку, і ту братовбивчу битву, що розгорнулася на її святому лоні: «Креше полум'я іскриться, і в диму, як чорні примари, мріють над селом тополі попелом припалі...» [1, с. 13].

Як правило, митець у своїх творах обирає естетичний об'єкт, на який націлені його духовні намагання і помисли: так герой М. Коцюбинського, що свідомо втікає у «чисту естетику» від трагічної дійсності, нарешті зустрічається з об'єктом своїх душевних терзань — із звичайним мужиком, як символом суворої реальності: «Ми таки стрілись на ниві — я і людина. То був звичайний мужик. Не знаю, яким я йому здався, але крізь нього я раптом побачив купу чорних солом'яних стріх, затертих зливами, дівчат у хмарі пилу, що вертались з чужої роботи, брудних, негарних з обвислими грудьми, кістлявими спинами... блідих жінок у чорних подертих запасах, що схилились, як тіні, над коноплями... працьовитих дітей всуміш з голодними псами... Я не тікав, навпаки, ми навіть почали розмову, наче давні знайомі» [2, с. 308]. І страшна, трагічна та розмова, де ліричний герой прозаїка буквально закликає «звичайного мужика» до відкритого бунту й протес-

ту: «Говори, говори. Розпечи гнівом небесну баню. Покрий її хмарами твого горя... Погаси сонце й засвіти вдруге на небі» [2, с. 309].

Проблеми вибору дороги постають і в новелі Г. Косинки «Сходка». Це також, як у Коцюбинського, дорога боротьби, «червона стежка» протесту: «Я... — почав Цюпка... — Да. Забастовщик з 905 года і говорю: в ушах у нас ще й досі дзвонять панські казочки, а кругом... рабство. — Подивіться, батьки на дітей: багато їх, правда, багато? — Ми мучились — нічого, але яка доля наших дітей через десять — п'ятнадцять год? — Ні, наша стежка — червона... За революцію! От і все...» [1, с. 28].

Як переконуємося, соціально-політичні дороги І. Коцюбинського і Г. Косинки не те що близькі, вони наче б накладаються, збігаючись, одна на одну. Отож, в обох митців — один вибір — шлях до свободи — крізь бунт і протести, навіть крізь кров!

У Григорія Косинки — цей вибір, ця дорога — навіть не більшовицька. Знаємо, як опозиційно-застережливо ставився Косинка до молодого, але вже такого, що втопив себе в крові комуністичного тоталітаризму. Така позиція проривається і в структурах новели «Сходка»: «Здорово, брат, сказав Цюпка — краще од більшовика розумієш — «Наша стежка червона»... І довго ще було чути селом про червону стежку Цюпки» [1, с. 28].

Соціально-класові мотиви в новелістиці Григорія Косинки — більш загострені та радикальніші, ніж в «естета» Михайла Коцюбинського, бо останній неначе проявляє більшу «покірність» жорстоким законам цивілізації, принаймні, Коцюбинський, набагато ліберальніший тут, аніж Косинка: «Город знову простяг до мене свою залізну руку... Покірливо дав я себе забрати» [2, с. 309]. Оце «покірливо» надто багато «видає» в психоконфлікті М. Коцюбинського. Тим часом у Г. Косинки, як правило, панує жорстокий опір молодому ще тоталітаризму, як ось у новелі «Зелена ряска»: «...Знай. Комунисти день у день — мов оси: «На богів і чортів» [1, с. 74].

Отже, імпресіоністичний стиль в українській літературі має глибоке коріння, є цілком органічним для національної

художньої свідомості. Зрозумілим є також той факт, що не зважаючи на почасти суто імпресіоністичні вкраплення, більшою мірою у стильовій палітрі М. Коцюбинського та Г. Косинки переважає реалістичний тип художнього мислення.

Таким чином, аналіз творчості українських новелістів засвідчує не тільки наявність імпресіоністичного стилю, але й цікаву, плідну розробку цими авторами імпресіоністичної складової в системі стильового синкретизму XIX–XX століття.

ЛІТЕРАТУРА

1. Косинка Г. 1967 — Серце / Г. Косинка. — К.: Харківська книжкова фабрика, 1967.
2. Коцюбинський М. Твори: В 7 т. / М. Коцюбинський — К.: Наукова думка, 1974. — Т. 2.
3. Рильський М. Слово Косинки / М. Рильський. — К., 1967.

Стаття надійшла до редакції 24 березня 2014 р.